

Алена Лапцёнак

(Институт мовазнаўства імя Якуба Коласа, Мінск, Беларусь)

УСТОЙЛІВЫЯ СПАЛУЧЭННІ СЛОЎ ЯК ЛЕКСІКАГРАФІЧНЫЯ АДЗІНКІ І ПРЫНЦЫПЫ ІХ ФІКСАЦЫІ Ў ТЛУМАЧАЛЬНЫХ СЛОЎНІКАХ

На

*материалетолковыхсловарейвосточнославянскихязыковрассматриваютсяпринципыи
способыфиксацииустойчивыхсочетанийслов, которые не относятся к
собственнофразеологизмам.*

Ключевые слова: *толковый словарь, фразеологизм, устойчивое сочетание, служебные части речи.*

Тлумачальныя слоўнікі адлюстроўваюць лексічны фонд мовы, які дазваляе меркаваць аб яе багацці і разнастайнасці. Слоўнікавай адзінкай з'яўляецца слова, якое валодае пэўным зместам, але абмежаванне толькі лексічнымі адзінкамі не дае магчымасць адлюстраваць усе назыўныя сродкі мовы, паколькі наяўнасць цэласнага значэння ўласціва не толькі лексеме, але і іншым адзінкам. Так, галоўным прызначэннем «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» (далей – ТСБМ) яго ўкладальнікі называюць тлумачэнне сэнсавага боку лексічных адзінак, словазлучэнняў і марфем [19, 1, с. 7]. Асобае месца сярод словазлучэнняў займаюць устойлівыя выразы. Яшчэ В.У. Вінаградаў адзначаў, што ўстойлівыя спалучэнні адасабляюцца ад свабодных словазлучэнняў і прымыкаюць да лексем [2, с. 28].

Сёння назіраецца тэндэнцыя пашыраць рэестр слоўнікаў за кошт адзінак, структурна большых за слова, а таксама ствараць спецыяльныя слоўнікі ўстойлівых выказаў, гл., напрыклад, [6]. Але ў ацэнцы ўстойлівых спалучэнняў яшчэ шмат неадназначных і дыскусійных пытанняў. У гэтым артыкуле намі прапанаваны агляд лексікаграфічных выданняў і асвятленне тэарэтычных асноў, на падставе якіх лексікографы апісваюць разнастайныя ўстойлівыя спалучэнні слоў. У сувязі з перавыданнем тлумачальнага слоўніка беларускай мовы пытанне падачы рознага тыпу ўстойлівых адзінак у слоўніку павінна быць разгледжана з улікам сучасных тэарэтычных ведаў і лексікаграфічных тэндэнцый. Перагляд тэарэтычных прынцыпаў абумоўлены таксама недакладнасцю афармлення некаторых выказаў у старым слоўніку. Так, у ТСБМ спецыяльную распрацоўку атрымліваюць толькі фразеалагізмы і тэрміналагічныя адзінкі, але характар і прадстаўленых у слоўніку спалучэнняў, і ў мове ў цэлым значна шырэйшы за гэтыя катэгорыі. У слоўніку не была прадугледжана магчымасць аформіць іншыя ўстойлівыя адзінкі, таму некаторыя з іх неправамерна фіксуюцца ў зонефразеалогіі (*у адрыве ад, у будучым, з мэтай, на гэтых днях, заезны двор, ды і то, кішэнны злодзей і пад.*) або тэрміналогіі (*прымкнуць штык, воўчы білет, жывыя кветкі, зялёны гарошак, зялёны чай, кішэнныя грошы і інш.*). Асобныя адзінкі не могуць быць

аднесены да фразеалагізмаў нават па фармальным крытэрыі, параўн.: **Імемкаго-чаго**– уладай, якая належыць каму-, чаму-н.*Імем закона.Імякаго-чаго*– названы ў гонаркаго-, чаго-н.*Завод імя У.І. Леніна* [19, 2, с. 541].

Пытанне лексікаграфічнага афармлення ўстойлівых адзінак звязана з праблемай азначэння фразеалагізма і адпаведна аб'ёмам фразеалогіі. У беларусістыцы прыняты «вузкі» падыход да фразеалогіі, пад фразеалагізмам разумеецца ўстойлівая, узнаўляльная, не менш як двухкампанентная моўная адзінка, якая спалучаецца са словамі свабоднага ўжывання і мае цэласнае значэнне, не роўнае суме значэнняў яе кампанентаў (калі іх разглядаць на ўзроўні слоў) [8, с. 6]. З улікам гэтага ў новым слоўніку захоўваецца традыцыйнае афармленне ўласна фразеалагізмаў (куды ўключаюцца толькі фразеалагічныя зрашчэнні і адзінствы) і тэрміналагічных спалучэнняў. У артыкуле мы пакідаем іх па-за ўвагай, паколькі афармленне гэтых адзінак не выклікае праблем і было асветлена навукоўцамі [17]. Спецыяльнага разгляду і распрацоўкі спосабаў лексікаграфічнай фіксацыі патрабуюць іншыя ўстойлівыя адзінкі, якія не могуць быць адназначна аднесены да фразеалагізмаў – у першую чаргу, фразеалагічныя злучэнні, фразеалагічныя выразы і інш. падобныя адзінкі. Але ў лінгвістыцы няма адзінага погляду на іх склад і класіфікацыю.

І.Я. Лепешаў выключае са складу фразеалогіі спалучэнні са словамі з фразеалагічна звязанымі значэннямі (фразеалагічныя злучэнні), апісальныя дзеяслоўна-іменныя звароты, перыфразы, састаўныя тэрміны (калі ў іх не адбылося метафарычнага пераасэнсавання), крылатыя выразы і прыказкі [7, с. 9–16], якія прымаюцца некаторымі даследчыкамі. В.М. Тэлія адзначае, што ў складзе фразеалогіі, акрамя ідыём [фразеалагічныя зрашчэнні і фразеалагічныя адзінствы ў тэрміналогіі В.У. Вінаградава – А.Л.], выдзяляюць фразеалагічныя злучэнні, парэміі, а таксама штампы, рознага кшталту клішэ, крылатыя выразы [18, с. 58], сама яна адносіць да фразеалагізмаў першыя тры разрады адзінак. Розныя даследчыкі прапануюць іншыя класіфікацыі і ўключаюць у аб'ём фразеалогіі акрамя «ядра», якое прызнаецца ўсімі навукоўцамі, іншыя складнікі (гл. работы А.І. Малаткова, А.І. Смірніцкага, М.М. Шанскага і інш.). Праблема класіфікацыі, адрозненняў у аб'ёме ўстойлівых адзінак ускладняецца разнастайнасцю тэрміналогіі. З практычнага пункту погляду, магчымы таксама разыходжанніў аднясенні асобнай канкрэтнай адзінкі да пэўнай групы ўстойлівых выказаў, бо фразеалогія, як і іншыя моўныя катэгорыі, мае полеваю структуру са сваім цэнтрам і перыферыяй, з адзінкамі, якія маюць пераходны характар. Лексікограф усе гэтыя пытанні павінен вырашаць адназначна і аднастайна, бяспрэчна вызначаць статус кожнай канкрэтнай адзінкі. Але ў тлумачальных слоўніках беларускай, рускай і ўкраінскай моў яны таксама вырашаюцца па-рознаму.

У адным з першых вялікіх слоўнікаў сучаснай рускай мовы – «Толковом словаре русского языка» пад рэд. Д.М. Ушакова (1935–1940 гг.) [20] усе ўстойлівыя адзінкі падаюцца з тлумачэннем у канцы слоўнікавага артыкула пасля спецыяльнага знака ◊ (ромб). У якасці галоўнай прыкметы такіх адзінак прызнаецца толькі ўстойлівасць і ўзнаўляльнасць у мове ў гатовым выглядзе. Такім спосабаму слоўніку адлюстроўваюцца не толькі ўласна

фразеалагізмы і тэрміналагічныя спалучэнні, але і ўстойлівыя спалучэнні, значэнне якіх выводзіцца са значэнняў кампанентаў, выразы з пераасэнсаваннем у адным кампаненце і свабодныя словазлучэнні (*глубокая тарелка, в открытом море, не может быть, идти в ногу, деревянная нога, дюжина пива, многомыслить о себе, понезависяцим обстоятельством, ответит урок і інш.*). Такая недыферэнцаванасць адзінак можа быць патлумачана недастатковай распрацаванасцю пытанняў фразеалогіі ў час стварэння лексікаграфічнага даведніка пры жаданні магма шырэй паказаць спалучальныя магчымасці слова і ўстойлівасць выказаў.

У розных выданнях «Словаря современногорусскоголитературного языка» (БАС-1 – БАС-3 [14; 15; 1]) прапанаваны іншы падыход да ўстойлівых адзінак, які зазнаў пэўныя змяненні на працягу выдання асобных тамоў, але ў цэлым вытрыманы і найбольш поўнавыкладзены ў прадмове да апошняга выдання.

Уласна фразеалагізмы ў слоўніку падаюцца за знакам ~ (тыльда) пасля асобных значэнняў слова або ў канцы слоўнікавага артыкула. Варта адзначыць лагічную супярэчнасць пры такім афармленні: фразеалагізмы маюць самастойнае значэнне, якое не выводзіцца са значэнняў кампанентаў, таму падаваць яго пасля значэння полісемантане зусім карэктна.

Усе астатнія ўстойлівыя спалучэнні падаюцца пасля асобных значэнняў лексем за знакам ◊ (ромб), да іх укладальнікі адносяць спалучэнні намінатыўнага характару (*железная дорога, белый гриб*), спалучэнні ў значэнні службовых часцін мовы і прыслоўяў (*в виде чего, шаг за шагом, крест-накрест*) і пабочных канструкцый (*так сказать, тем не менее*). Аднак за ромбам фіксуецца і іншыя спалучэнні, якія не адносяцца аўтарамі да ўстойлівых: словазлучэнні, у якіх слова валодае «асабліва шырокім або разнастайным колам ужывання ў межах аднаго і таго ж значэння» (*большая буква, большая цена, большой экран*), найбольш тыповыя спалучэнні слоў (*климат морской, континентальный; ходит на костылях; косметические средства*), пры ўказанні на сінтаксічныя асаблівасці (*изнемогать под тяжестью, беременеть чего-л.*), а таксама ўстойлівыя параўнальныя звароты (*звездой блестящие глаза*), экспрэсіўнае ўжыванне лексем (з паметамі *шутл., ирон., бранно* і г.д.) і асаблівасці кіравання лексем (*чуждый кому-, чему л.; негодовать на кого-, что-л.*) [1, 1, с. 13–27]. Калі значэнне выказа не выводзіцца з семантыкі кампанентаў, пасля яго падаецца тлумачэнне, аднак не заўсёды паслядоўна: **отставка**. Окончательное увольнение с военной службы, а также (до революции 1917 г.) с гражданской государственной службы... ◊ Быть, находится и т. п. в отставке. ◊ Подавать в отставку. Обращаться с письменной просьбой об увольнении со службы [1, 15, с. 30].

Падобнае афармленне паказвае чытачу ўстойлівы характар спалучэнняў, шырока пададзеных у слоўніку, але не дае дакладнай інфармацыі аб сутнасці спалучэння, якое фіксуецца слоўнікам, хоць і дазваляе дасведчанаму карыстальніку (спецыялісту) арыентавацца ў сутнасці пытання.

«Слоўнік рускай мовы» у 4 т. [13], атаксама акадэмічныя слоўнікі рускай і беларускай мовы, якія выдаваліся ў другой палове ХХ ст., прапанавалі падачу

састаўных тэрмінаў і фразеалагічных адзінак пасля ўсіх значэнняў слова, размежаваўшы іх знакамі ○ (кружок) і ◇ (ромб) адпаведна. Калі ў склад устойлівай адзінкі ўваходзяць кампаненты, якія існуюць у мове толькі ў складзе ідыём, яны падаюцца асобным рэстравым словам са спецыяльнай пазнакай у *выразе* [19, 1, с. 13]¹. Такое афармленне дазваляе пераадолець супярэчнасць, уласціваю БАС, аднак для ўсіх астатніх устойлівых адзінак у гэтых лексікаграфічных выданнях не было прынята спецыяльнага афармлення, таму яны падаваліся ў слоўніках неаднастайна.

Так, у ТСБМ фразеалагічна звязаныя значэнні часта фіксаваліся ў зоне фразеалогіі (*чорны дзень, кароткая памяць, прахадны двор*) або як самастойныя лексікаграфічныя адзінкі з семантычным удакладненнем у дэфініцыі: **праліўны**. Вельмі моцны, вялікі (пра дождж). [19, 4, с. 190] (гл. таксама *гаручы, заплюшчыць, расквасіць, рукапашны* і інш.). Некаторыя спалучэнні, семантыка якіх можа быць выведзена са значэння кампанентаў, даваліся ў якасці рэдактарскіх прыкладаў пасля значэння без тлумачэнняў: **адстаўка**. Канчатковае звальненне з вайсковай службы, а таксама (да рэвалюцыі) з цывільнай дзяржаўнай службы. *Падаць у адстаўку. Прыняць адстаўку* [19, 1, с. 179]; **буф**. Камічны, забаўны. *Тэатр-буф. Опера-буф* [19, 1, с. 425] (гл. таксама *азартны, юбілейны, кніга* і пад.).

Устойлівыя выразы ў функцыі службовых часцін мовы, прыслоўя і пабочных канструкцый падаваліся пераважна ў межах фразеалогіі: *карацей сказаць, можна сказаць, пры дапамозе, на чале, з аднаго боку, з другога боку, як быццам*. Радзей такія адзінкі афармляліся самастойным значэннем у структуры полісеманта, прычым укладальнікі імкнуліся паказаць як мага больш такіх канструкцый, таму дэфініцыі часам занадта абцяжараныя. **Параўн.: той**. 7. Уваходзіць у састаў: а) складаных злучнікаў: «дзякуючы таму што», «з прычыны таго што», «да таго што», «да тых пор пакуль», «за тое што», «у той час як», «нягледзячы на тое што», «пасля таго калі» і інш.; б) словазлучэнняў, звычайна пабочнага характару, якія звязваюць розныя часткі выказвання: «апрача таго», «акрамя таго», «разам з тым», «між тым» і інш. [19, 5, 1, с. 493]. Але значэнне службовых часцін мовы пры такой фіксацыі не падавалася.

Адсутнасць адзінага падыходу да афармлення прыводзіць да таго, што падобныя спалучэнні падаюцца па-рознаму. **Параўн.: блішчак**. У выразях: **жалезны блішчак, свінцовы блішчак, сярэбраны блішчак** – назвы мінералаў [19, 1, с. 387]; **жалязняк¹**, (толькі з азначэннем). Жалезная руда. *Буры жалязняк. Чырвоны жалязняк. Магнітны жалязняк* [19, 2, с. 250] (гл. таксама *гарошак, чырвоны* і пад.).

Неаднастайнасць у падачы такіх спалучэнняў у значнай ступені можа тлумачыцца неаднароднасцю матэрыялу. Так, да прыкладу, К. Іваннікава прааналізавала ўстойлівыя іменныя слова спалучэнні рускай мовы і выдзеліла 4 групы ў залежнасці ад цэласнасці іх семантыкі і яе сувязі з

¹Такое афармленне паказвае ўстойлівы характар адзінак, але іх лінгвістычны статус можа быць вызначаны толькі пры звароце да адсылкі, калі яе няма, карыстальнік не можа дакладна вырашыць, тэрмін гэта ці фразеалагізм (гл.: у *аблінку, другім наваратам* і інш.). У тэарэтычным плане нявырашаным застаецца і пытанне размежавання асобных фразеалагічных і тэрміналагічных выказаў [10].

семантыкай кампанентаў. Яна прапанавала рознае лексікаграфічнае афармленне для такіх выказаў:

1. Устойлівыя іменныя словаспалучэнні без пераасэнсавання значэння, якія нічым не адрозніваюцца ад свабодных спалучэнняў (*классическоеобразование, знакизодиака, мелкиеденьги*), у слоўніку павінны падавацца ў якасці ілюстрацыйных выказаў (речений) пры адпаведных значэннях слоў.

2. Устойлівыя іменныя словаспалучэнні са звужэннем значэння, прыметнікі ў складзе якіх звычайна абазначаюць від, пароду, гатунак (*лунный камень, детский дом, зеленый чай*), таксама павінны падавацца ў межах значэння слоў, якія ўваходзяць у іх склад, але атрымліваць азначэнні энцыклапедычнага характару (аналагічна як афармленне ўстойлівых адзінак за знакам ромб у [14]).

3. Устойлівыя іменныя спалучэнні з пераасэнсаваннем у адным кампаненце павінны фіксавацца ў залежнасці ад функцыі. Тэрміны (*мертвыеязыки, жесткаявода, морская капуста*) варта падаваць асобным значэннем пры слове, якое пераасэнсавана, а выразы са значэннем сродку выразнасці (*жгучийбрюнет, губы бантиком, больнойвопрос*) – у фразеалогіі, калі слова-кампанент зусім пераасэнсавана, або як ілюстрацыя вобразнага ўжывання слова ці адценне.

4. Поўнаасцю пераасэнсаваныя ўстойлівыя словаспалучэнні (*центртяжести, березовая каша, кожа да кости*) адносяцца да фразеалогіі і павінны падавацца ў фразеалагічным раздзеле слоўніка [4, с. 31–44].

Такі падыход да афармлення ўстойлівых словазлучэнняў падаецца лагічным і мэтазгодным.

Асобны разгляд атрымалі ў лінгвістыцы састаўныя службовыя часціны мовы. Яшчэ В.У. Вінаградаў, уключаючы іх у фразеалогію, адзначаў іх своеасаблівы характар у параўнанні з іншымі фразеалагічнымі адзінствамі [2, с. 26]. У беларускім мовазнаўстве распрацоўваўся функцыянальны падыход да такіх адзінак. П.П. Шуба ў слоўніку прыназоўнікаў пазначаў іх статус як спалучэнне прыназоўніка з назоўнікам, прыслоўя з прыназоўнікам і інш. і даваў памету «у знач. прыназ.» [21]. М.І. Канюшкевіч выкарыстоўвае тэрмін *аналаг* у адносінах да такіх спалучэнняў [5].

Аднак, напрыклад, Р.П. Рагожнікава размяжоўвае састаўныя службовыя часціны мовы і спалучэнні, якія не перайшлі ў разрад службовых слоў, а выконваюць іх функцыю [11, с. 114]. Даследчыца звярнула ўвагу на неадназначную ацэнку такіх спалучэнняў у межах устойлівых адзінак на падставе адсутнасці вобразна-пераноснага сэнсу прапанавала вывесці іх з фразеалогіі. Яна дэталёва прааналізавала такія спалучэнні (у адносінах да іх яна ўжывае тэрмін эквіваленты слова), у тым ліку з пазіцый лексікаграфіі і машынай апрацоўкі тэксту, адзначаўшы, што часта яны не фіксуюцца ні граматыкамі, ні слоўнікамі [11, с. 113], распрацавала крытэрыі іх падачы і склала слоўнік такіх адзінак [12].

На матэрыяле ўкраінскай мовы гэту праблему далей вывучала А.А. Лучык, якая стварыла слоўнік эквівалентаў слова ўкраінскай

мовы[9]. Напрацоўкі даследчыцы выкарыстоўваюцца пры ўкладанні новага тлумачальнага слоўніка ўкраінскай мовы. У падачы ўстойлівых спалучэнняў лексікаграфічнае выданне адзначаецца не толькі гэтым наватарствам. У ім зона падачы спалучэнняў у канцы слоўнікавага артыкула складаецца ўжо з 4 тыпаў адзінак: устойлівыя спалучэнні (якія ўжываюцца як непадзельныя адзінкі, у якіх магчыма дэсемантызацыя аднаго з кампанентаў – *бутнідслідством, смертellingбій, алкогольнінапоі*), эквіваленты слова (адзінкі, раўназначныя слову, якія прыраўноўваюцца да часцін мовы, без дэсемантызацыі кампанентаў – *м'якокажучи, на зло, тымпаче*), тэрміналагічныя спалучэнні і фразеалагізмы [16, с. 24]. Такія адзінкі фіксуюцца на падставе семантычнага крытэрыя – іх семантыка не выводзіцца са значэння кампанентаў, таму яны патрабуюць тлумачэння.

Але пры ўсім наватарстве ў гэтым слоўніку, яшчэ назіраецца тэндэнцыя звязваць састаўныя ўстойлівыя адзінкі з пэўнымі словамі і падаваць іх пры паўназначнай лексеме, якая ўваходзіць у склад выразу як стрыжнёвы кампанент. Але ўжо ёсць працы, дзе адбылося адступленне ад такога падыходу.

У слоўніку Т.Ф. Яфрэмавай асаблівае месца адведзена нязменным часцінам мовы – прыслоўям, прэдыкатывам, службовым часцінам мовы, што тлумачыцца важнасцю іх функцыянальнай нагрукі ў мове. Даследчыца адзначае цяжкасці, з якімі звязана апісанне гэтых адзінак: адсутнасць поўнага і сістэматызаванага лексікаграфічнага апісання, адсутнасць адзінага погляду на некаторыя з гэтых адзінак, адсутнасць дакладных крытэрыяў вызначэння часцінамоўнай прыналежнасці і інш. [3, с. 10]. У слоўніку даследчыца побач з невытворнымі адзінкамі падае ў якасці рэестравых адзінак і састаўныя часціны мовы – прыназоўнікі, прэдыкатывы, злучнікі, часціцы, выклічнікі: *не в ходу, подороге; в адрес, под видом; а равно и, померетогокак; во всякомслучае, едали; ничегосебе, радибога* і інш. Асноўным крытэрыем выдзялення такіх слоў у якасці загаловачных з'яўляецца цэласнасць семантыкі. Яны падаюцца ў алфавітным парадку на першае слова, атрымліваюць граматычную кваліфікацыю і тлумачэнне, як і невытворныя адзінкі.

Такім чынам, пры афармленні ўстойлівых адзінак у слоўніку неабходна звяртаць увагу не толькі на іх устойлівасць і ўзнаўляльнасць, функцыю ў кантэксце, марфалагічную прыналежнасць. На першы план павінна выходзіць семантыка выразу, спецыфіка іх значэння – цэласнасць семантыкі, магчымасць вывядзення са значэнняў кампанентаў, наяўнасць пераасэнсавання значэння аднаго або некалькіх кампанентаў, – і на падставе гэтага праводзіць дыферэнцаванае афармленне.

Спіс літаратуры:

1. Большой академический словарь русского языка : в 30 т. / Рос.акад. наук, Ин-т лингвист. исслед.; гл. ред. К.С. Горбачевич. – М.; СПб. : Наука, 2004–.
2. Виноградов, В.В. Русский язык. Грамматическоеучение о слове / В.В. Виноградов. – М.; Л. : Учпедгиз, 1947. – 785 с.

3. Ефремова, Т.Ф. Современный толковый словарь русского языка : в 3 т. / Т.Ф. Ефремова. – М. : АСТ: Астрель, 2006. – Т. 1. – 1165 с.
4. Иванникова, Е.А. Устойчивые именные словосочетания как предмет фразеологии и лексикографии / Е.А. Иванникова // Современная русская лексикология. – М., 1966. – С. 21–45.
5. Канюшкевіч, М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыкарэальнагаўжывання. Матэрыялы да слоўніка : у 3 ч. / М.І. Канюшкевіч. – Гродна : ГрДУ, 2008–2010. – 3 ч.
6. Климовская Г.И. Толковый словарь устойчивых словосочетаний русского языка / Г.И. Климовская. – М. : Флинта, 2014. – 150 с.
7. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 271 с.
8. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭН, 2008. – Т. 1. – 672 с.
9. Лучик, А.А. Словник еквівалентів слова української мови / А.А. Лучик. – Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – 174 с.
10. Маршэўская, В.В. Тэрміналагічныя і фразеалагічныя словазлучэнні ў ТСБМ / В.В. Маршэўская // Слово и словарь : сб. науч. трудов по лексикографии. – Гродно, 2005. – С. 170–171.
11. Рогожникова, Р.П. Об эквивалентах слова в русском языке / Р.П. Рогожникова // Вопросы языкознания. – 1977. – № 5. – С. 110–117.
12. Рогожникова, Р.П. Словарь сочетаний, эквивалентных слову. Наречные, служебные, модальные единства. – М. : «Русский язык», 1983. – 143 с.
13. Словарь русского языка : в 4 т. / АН СССР, Ин-т русского языка; [гл. ред. А.П. Евгеньева]. – М. : Русск. яз., 1981–1984. – 4 т.
14. Словарь современного русского литературного языка : в 17 т. / под ред. В.И. Чернышёва – М.; Л. : АН СССР, 1948–1965. – 17 т.
15. Словарь современного русского литературного языка : в 20 т. / гл. ред. К.С. Горбачевич. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1991–1994. – 5 т.
16. Словник української мови : в 20 т. / гол. наук. ред. В.М. Русанівський. – Київ : Наукова думка, 2010–.
17. Снігірова, Н.А. Устойливыя словазлучэнні ў сучасных тлумачальных слоўніках беларускай мовы: прынцыпы падачы, праблемы інтэрпрэтацыі / Н.А. Снігірова // Слово и словарь : сб. науч. трудов. – Гродно, 2013. – С. 102–104.
18. Телия, В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
19. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т., 6 кн. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства; пад агул. рэд. К.К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т., 6 кн.
20. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / Гл. ред. Д.Н. Ушакова. – М. : Сов. энцикл., 1935–1940. – 4 т.

21.Шуба, П.П. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў / П.П. Шуба. – Мінск : Нар. асвета, 1993. – 168 с.